

Samenvatting

Gevolgen essentaksterfte Utrecht in beeld

Onderzoek en beheerstrategie

COLOFON

Opdrachtgever:

Gemeente Utrecht
Mevrouw ing. I. Tepp

Fotografie:

De heer H. Kuppen
De heer R. Geerts

Opdrachtnemer:

Terra Nostra

Projectnummer:

HK/350.1998

Boomtechnisch adviseur:

De heer R. Geerts
Mevrouw W.W. Batenburg

Datum:

15 augustus 2016

Controle:

De heer H. Kuppen

SAMENVATTING

Achtergrond

Essentaksterfte is een schimmelziekte die alleen essen aantast. De schimmel verspreidt zich via de lucht en tast als eerste het blad aan. Niet snel hierna worden bladsteel en takken aangetast, met als mogelijk gevolg dat er bladverlies optreedt en grote gedeeltes van de kroon afsterven (foto 1). Niet alleen zorgt dit voor een sterke afname in de vitaliteit en conditie van de boom, afgestorven takken kunnen gevaarlijke situaties opleveren op bepaalde locaties doordat ze uit de boom kunnen vallen. Gezonde essen zijn in staat de ziekte lang tegen te houden of maken nieuwe takken aan op de plaats van aantasting. Uiteindelijke sterfte van de boom door de schimmel is een proces wat meer dan 10 jaar kan duren. Niet alle essensoorten zijn even gevoelig voor de schimmel. Essentaksterfte tast vooral gewone essen (*Fraxinus excelsior*) aan. Er is geen bestrijding van de ziekte mogelijk. Door essentaksterfte verzwakte essen zijn vatbaarder voor aantasting door andere schimmels, zoals honingzwam, wat rot veroorzaakt van de wortels en de stamvoet. Als gevolg hiervan zijn de aangetaste bomen minder stabiel en neemt de sterkte van het hout af, hierdoor kunnen ze omvallen of afbreken.

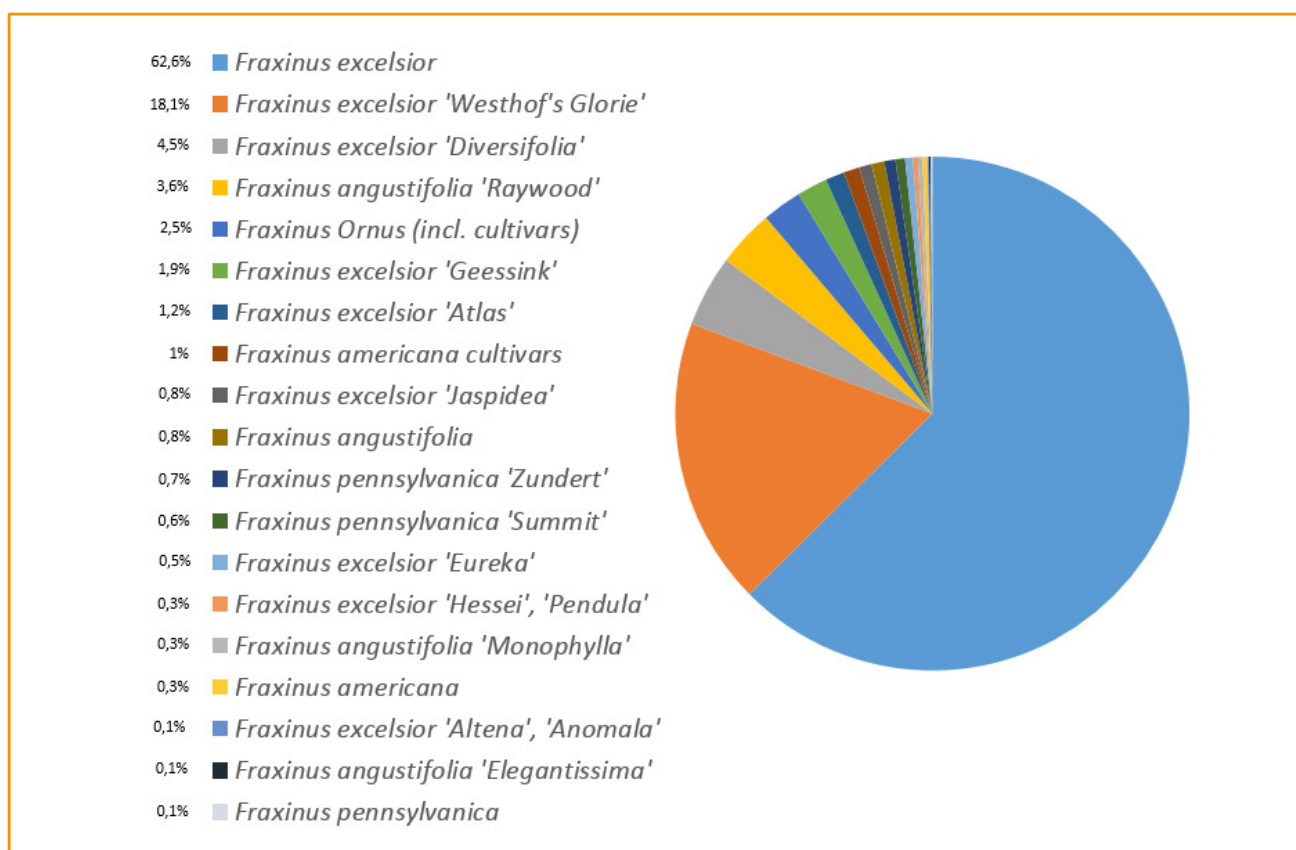
Foto 1. Twee essen (*Fraxinus excelsior* 'Jaspidea') met verschillende gradaties van aantasting in de Camphuysenstraat. Links een zwaar aangetaste es, rechts een licht aangetaste es.

Onderzoek

De gemeente Utrecht heeft met een steekproef laten onderzoeken hoeveel bomen zijn aangetast, waar ze staan, welk risico ze vormen en wat de mogelijkheden zijn voor het beheer van aangetaste essen. Daarnaast is gekeken naar het verschil in gevoeligheid tussen de verschillende soorten es en wat de toekomstverwachting van de essenpopulatie van gemeente Utrecht is. Het onderzoek is uitgevoerd door Terra Nostra, een extern boomtechnisch onderzoek- en adviesbureau.

Methode

In Utrecht staan 21228 essen, wat 13% van het totale bomenbestand is. De essen zijn onderverdeeld in verschillende soorten, waarvan de gewone es de meest voorkomende is (figuur 1). De essen zijn te vinden in bossen, wijken, parken en groenstroken. De plaats waar de boom staat is van belang voor het onderzoek, een zieke es op een drukke plek is namelijk een groter risico dan een es diep in het bos. Terra Nostra heeft door middel van een steekproef 1596 bomen van het totaal aantal essen in Utrecht individueel onderzocht. Hierbij is gekeken naar aantasting van blad, takken, de conditie van de es en de standplaats.

Figuur 1. Schematische weergave van de soortenverdeling binnen de populatie essen in de gemeente Utrecht.

Bladverlies

Bladverlies is een van de eerste tekenen van aantasting. In dit onderzoek is een internationaal bekende methode gebruikt om de hoeveelheid bladverlies in de kroon te beoordelen (volgens Kirisits & Freinschlag, 2012), waardoor inzicht verkregen wordt in de mate van aantasting.

Kroonsterfte

Door de vorming van dode takken is er verhoogde kans op letsel of schade als deze takken uit de boom vallen. De dikte en lengte van met ziekte aangetaste takken is beoordeeld. Hierbij worden takken met een dikte van meer dan 3 cm en een lengte van meer dan 1 meter als risicovol bestempeld. Dit wordt matige aantasting genoemd. Verwijdering van deze takken is noodzakelijk indien er een matig tot hoog veiligheidsrisico wordt geconstateerd. Naast matige aantasting wordt er ook onderscheid gemaakt in lichte aantasting (geen ingreep nodig) en zware aantasting. Bij zware aantasting is meer dan 50 % van de kroon afgestorven. Indien deze bomen op een risicovolle plek staan, moet de boom verwijderd worden.

Standplaats

Bij elke boom in de steekproef is vastgelegd hoe intensief de directe omgeving van de boom gebruikt wordt, bijvoorbeeld door voetgangers, fietsers of automobilisten. Op deze manier kan een risico inschatting gemaakt worden van het effect van vallende takken of een omvallende boom. De kans op letsel of schade door vallende takken of een omvallende boom neemt toe naarmate de omgeving bij de boom intensiever wordt gebruikt.

Resultaten

Meer dan 50% van de essen in beplanting en in het bos is aangetast door essentaksterfte. Het totaal aantal essen met een matige tot zware aantasting dat aanwezig is op risicovolle locaties is 3%. Het gaat om locaties zoals parkeerplaatsen en voetpaden, hier wordt geadviseerd om maatregelen te nemen zoals snoeien of het verwijderen van de boom.

Opvallend is het bos van Amelisweerd waar ruim 2000 essen staan. Hiervan is ongeveer 80% aangetast door essentaksterfte. Dit is fors hoger dan het gemiddeld aantal aangetaste essen van gemeente Utrecht. Vooral zeer jonge bomen en bomen ouder dan 80 jaar zijn ziek. Opmerkelijk is dat bijna een kwart van de zieke bomen een zware aantasting vertoont, veel hoger dan gemiddeld. Bij sommige bomen is ook de honingzwam aangetroffen. Deze bomen zijn ernstig verzwakt en staan in de meeste gevallen langs voetpaden, hierdoor vormen deze bomen een groot risico voor de veiligheid. In bosgebieden bestaat een bufferzone van 20 meter naast voetpaden waarbuiten bomen mogen afsterven en omvallen. Door de lengte van 40 meter die volwassen essen kunnen bereiken en de mogelijke instabiliteit na aantasting wordt geadviseerd om de huidige bufferzone naast voetpaden en waterwegen in bosgebieden te verdubbelen naar 40 meter.

Gevoeligheid

Bepaalde essensoorten zijn nog gevoeliger voor essentaksterfte dan de gewone es. De treures *Fraxinus excelsior* 'Pendula' is hiervan een voorbeeld. Hiervan zijn enkele tientallen exemplaren aanwezig in de gemeente Utrecht, waaronder ook oude bomen. Op dit moment zijn alle treuressen zo ernstig aangetast dat de bomen binnen 10 jaar sterven of verwijderd moeten worden. Het wordt geadviseerd om in 2016 te inventariseren waar alle gevoelige essensoorten staan. Er zal onderzocht moeten worden in hoeverre deze bomen zijn aangetast en of aangetaste bomen een risico kunnen vormen voor de omgeving. Naar aanleiding van de inventarisatie zal besloten moeten worden wat er met de bomen moet gebeuren: helemaal niets, snoei van dode takken of het verwijderen van de boom. In het stroomschema (figuur 2) worden handvatten gegeven voor het beheer van essen aangetast door essentaksterfte. Hierin is ook de mate van essentaksterfte weergegeven binnen de huidige essenpopulatie van gemeente Utrecht.

Toekomstverwachting

Het aantal aangetaste essen zal de komende jaren toenemen, daarnaast zal de schade aan de nu al zieke bomen verergeren. De essenpopulatie van gemeente Utrecht bestaat voor meer dan de helft uit de gewone es. Deze essensoort blijkt ook zeer gevoelig voor essentaksterfte, waardoor deze soort bepalend is voor de gevolgen op het beheer. De komende 10 jaar kan vooral uitval van de gewone es worden verwacht in (semi-)natuurlijke omgeving, doordat het aangetaste blad op deze locaties niet wordt verwijderd. De bomen gaan dood, vallen om of moeten worden verwijderd omdat ze te gevaarlijk worden. Geadviseerd wordt om essen ouder dan 15 jaar op een bosachtige standplaats te inventariseren, aantastingen te registreren, waar mogelijk direct maatregelen treffen en de komende 10 jaar boomveiligheidsinspecties uit te voeren.

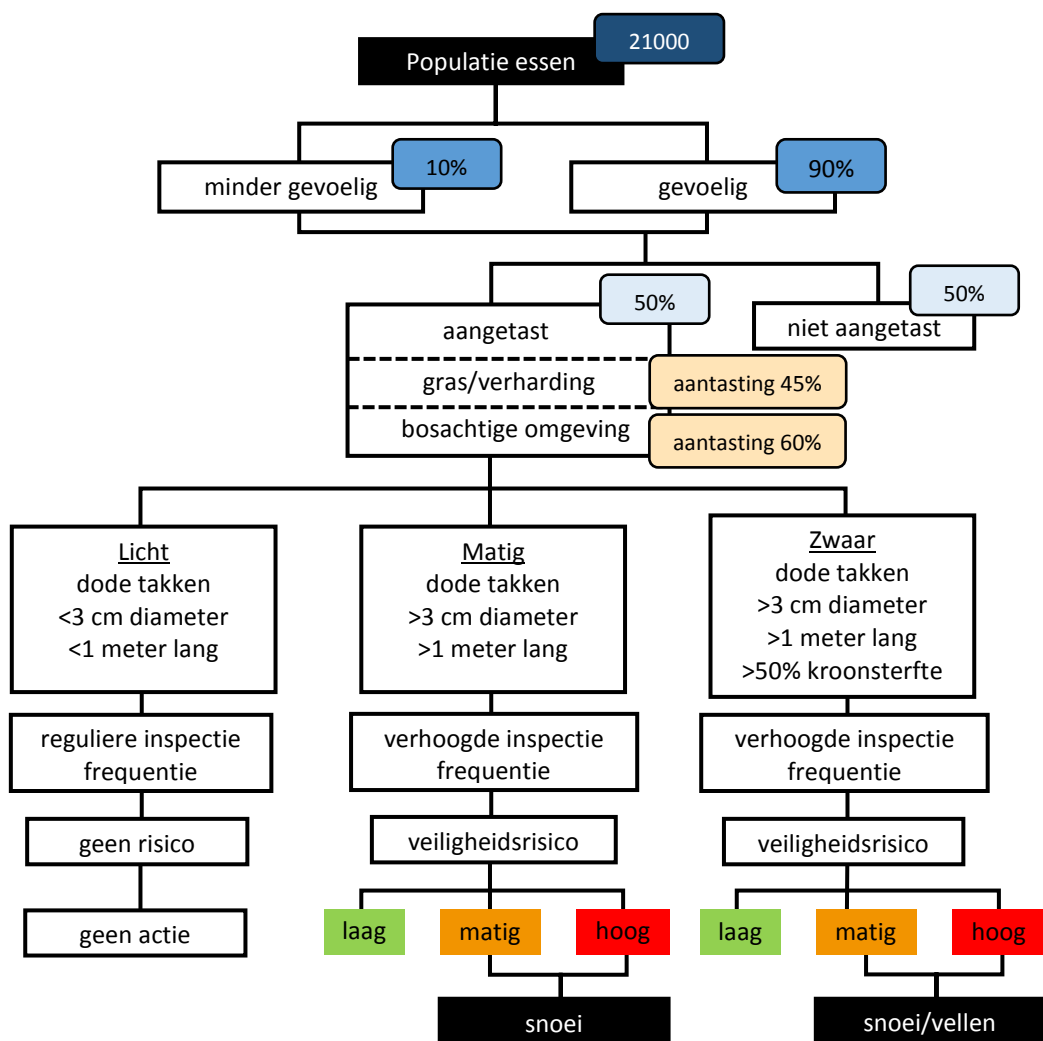
Verloop

Essen tot 40 jaar oud zijn het meest gevoelig voor essentaksterfte en zullen zwaar aangetast raken, waardoor behoud niet meer mogelijk is. Het gaat hier om ruim 2000 essen. Daarnaast kunnen bomen met essentaksterfte mogelijk aangetast worden door de honingzwam waardoor ze vroegtijdig uitvallen. In bosachtige gebieden is essentaksterfte massaal aanwezig en zal de uitval van essen aanzienlijk zijn onafhankelijk van de leeftijd. De totale uitval per jaar wordt geschat op 10-15 % voor gewone es in

bosverband. In een stedelijke omgeving ligt dit lager, op 5-10% van de essen in beplanting. Potentieel zullen 80-90 % van de gewone essen in beplanting en bos uiteindelijk uitvallen, iets wat ook in andere landen in Europa, die al langer met de ziekte kampen, is vastgesteld. Voor Utrecht wordt ingeschat dat dit in de toekomst een verlies van circa 6500 gewone essen in beplanting en bos betekent (85% van 7650, het totaal aantal *Fraxinus excelsior* in beplanting en bos). Voor de gewone es met een standplaats in de verharding of gras (totaal 5600 bomen) is op dit moment geen inschatting te maken, omdat hier geen verdere gegevens over bekend zijn.

Beheer

Het advies aan de gemeente Utrecht is om in 2016 te inventariseren waar de essen staan die het meest gevoelig zijn. Daarbij moet gekeken worden naar de gebreken en de standplaats. Hieruit kan een risicoanalyse gemaakt worden waaruit maatregelen volgen. Daarnaast zullen de essen op drukke plekken de komende 10 jaar met verhoogde frequentie geïnspecteerd moeten worden. Hierdoor kan de ontwikkeling van essentaksterfte gevolgd worden en de mate van aantasting zal een indicatie zijn voor de te nemen maatregelen. De inspectiefrequentie zal per individuele boom beoordeeld worden en is afhankelijk van het veiligheidsrisico.

Figuur 2. Stroomschema waarin handvatten worden gegeven voor het beheer van essen aangetast door essentaksterfte. Hierin is ook in percentages weergegeven in hoeverre de huidige essenpopulatie van gemeente Utrecht is aangetast door essentaksterfte.